

INTERES ZA KAJKAVŠTINU NA NJEMAČKOM JEZIČNOM PODRUČJU

Pri razmatranju pitanja kako o kajkavštini sudi, što o njoj misli i kako na nju gleda nedomaći slavenski i neslavenski stručni svijet, mi ćemo se ograničiti na njemačko jezično područje, ne samo da izlaganje ne bi ispalo preopširno nego i stoga što je baš na njemačkom jeziku, posebice u prošlom i početkom ovog stoljeća, izlazio velik broj rasprava o raznim pitanjima hrvatskoga, srpskog i slovenskog jezika, o južnoslavenskim dijalektima. Na njemačkom jeziku napisano je i više gramatika (Leskienova,¹ Rešetareva,² Hammova³), na tom jeziku izlazilo je više decenija jedno od najuglednijih slavenskih glasila, Jagićev »Archiv für slavische Philologie«; i druge bi se činjenice mogle još navesti kojima slavenska misao i znanost duguju obol za podizanje ugleda te snažan i brz razvitak putem ovoga neslavenskog jezika. Sve mi je ovo bilo na umu kada sam odlučio govoriti o ovoj temi i ne sluteći tada na kakve ću poteškoće naići pri njezinoj obradi. Osnovni razlog poteškoćama proizlazi iz činjenice da

1) na njemačkom jeziku, koliko je nama poznato, osim jednoga izuzetka najnovijeg datuma, nema, tako reći, ni jednoga značajnijeg teoretskog rada o kajkavskom narječju (nekoliko deskriptivnih prikaza različitih govora što su tokom vremena objavljeni nemaju značajke dubljih znanstvenih razmatranja),

2) unatoč vođenim polemikama, naročito oko podrijetla južnoslavenskih jezika i narječja, nema pravoga studioznijeg pokušaja koji bi s lingvističkog pa i kulturnopovijesnoga gledišta nastojao odrediti ulogu kajkavštine, dajući joj ono značenje koje joj u okviru poznatog trojstva hrvatske jezične baze (štokavština, čakavština, kajkavština) zaista i pripada.

Dok su za štokavskim i čakavskim narječjem kao dokaznim materijalom znanstvenici u obilju i redovito posezali, i oni iz indoevropistike kao i oni iz poredbene i neporedbene slavistike, filolozi su kajkavštinu ignorirali, kao po nekom nepisanom zakonu zaboravljali, odnosno nisu je zaboravljali kada je ona trebala da igra ulogu »ancillae«, da služi i bude nadomjestkom, »Ersatzom« u pravilu, slovenskom jeziku. Pokazuju to rasprave, kao što ćemo vidjeti, i starijega i novijega datuma.

Nesumnjivo najznačajnije djelo koje je objavljeno na njemačkom jeziku već početkom našeg stoljeća bijaše: *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Heidelberg 1914, od A. Leskiena. U uvodu gramatike nalazimo između osta-

¹ A. Leskien, *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Hidelberg 1914.

² M. Rešetar, *Elementargrammatik der serbokroatischen Sprache*, Halle (Saale) 1957.

³ J. Hamm, *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1967.

log i poglavlje u kojemu autor dosta iscrpno ukazuje na razlike između štokavskoga i čakavskog narječja, na njihove granice i geografsku rasprostranjenost, ne zaboravivši navesti i važnije monografije ovih govora. Za kajkavsko narječje jedino stoji »... nördlich von der Kulpa, westlich von einer Linie Jasenovac—Kreuz—Virovitica liegt, die sogenannte Kajkavština (Kaj-dialekt benannt nach dem Ausdruck für »was« káj, kájkavac pl. kájkávci = Kaj-Sprecher)... Man kann von einem bestimmten berechtigten Standpunkt aus sowohl die Kajkavština wie die genannten östlichen Mundarten zum Serbokroatischen im weitesten Sinne rechnen, allein ist es zweckmäßig, sie von der Betrachtung des eigentlich Serbokroatischen ausschließen. Die Kajkavština bildet eine Übergangs- oder Zwischenform zwischen Serbokroatisch und Slovenisch...«⁴ Leskienov je zaključak:

»Übereinstimmung, besteht darin, daß das (serbokroatische m. n.) Sprachgebiet...in zwei Mundartgruppen, zwei Dialekte, zerfällt: I. der čakavische Dialekt... II. der štokavische Dialekt...«⁵

Ne zaboravimo: ovo je djelo objavljeno 1914. g., nakon što su svoje sudove o kajkavskom narječju izrekli Jagić, Rešetar, Belić, Oblak, Fancev i dr. No tražimo li, i unatoč svemu, pokušamo li naći opravdanje za ovakav postupak pisca najznačajnijeg djela ove vrste na njemačkom jeziku radi tvrdnje da: »Pri sadašnjem stanju istraživanja srpskohrvatskih narječja nije moguće dati točnu podjelu dijalekata, narječja: zato nedostaju podaci s većeg dijela jezičnog područja, a ondje gdje oni postoje nedostaju istraživanja narječja u odnosu na druga bliža i udaljenija susjedna narječja«⁶ — dakle želimo li opravdati iz navedenog ili drugih razloga Leskienov postupak, jedva će to biti moguće za druge, one autore koji su se javljali poslije Leskienu. Ilustracije radi ukazat ćemo od mnogobrojnih na samo jedan primjer. Analiza dugo i žučno vođenih polemika oko praslavenskog akcenta i praslavenske intonacije pokazuje da akcentat kajkavskog narječja ili njegovih govora kao dokazni materijal gotovo bez izuzetka nije uziman u obzir, iako ovaj materijal po jačini dokaza ne zaostaje a ponegdje i nadmašuje snagu argumentacije koju pruža čakavsko narječje ili drugi govori. U studiji »Slavische Akzentuation« L. Sadnik, Wiesbaden 1959, čitatelj će uzalud tražiti u postojećem indeksu popisa riječi na kraju knjige ime »Kajkavisch« pored navedenog popisa riječi iz drugih jezika slavenskih, ali i popisa riječi iz jezika kao što su: staropruski, staroindijski, staroperzijski, grčki, latinski, gotski, staronjemački, irski, hetitski, luvijski. Kajkavskog imena nema čak ni u Uvodu knjige, premda autorica kaže: »Zur Verdeutlichung wird in erster Linie das Serbokroatische herangezogen, und zwar sowohl die Schriftsprache... als auch dialektologisches Material...«⁷ Ime »kajkavisch« se istina na dva tri mjesta javlja u Sadnikovoj knjizi, ali jedino kao atributska oznaka samog narječja a ne i kao dokazna građa, kao materijal argumentacije. Nešto, ne mnogo bolje, biva s

⁴ A. Leskien, *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Heidelberg 1914, str. XXI—XXII.

⁵ A. Leskien, *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Heidelberg 1914, str. XXV.

⁶ *Ibid.*, str. XXII—XXIII.

⁷ L. Sadnik, *Slavische Akzentuation I. Vorhistorische Zeit*, Wiesbaden 1959, str. 2.

kajkavskim i u drugoj knjizi iste edicije, pod naslovom: *Slavische Akzentuation II. Slovenisch*, H. Jaksche, Wiesbaden 1965, u kojoj autor obrađuje akcenat slovenskog jezika.⁸ Jaksche doduše na nekoliko mjesta za potvrdu svojih tvrdnji ili teza citira građu iz kajkavskog narječja, ali to u odnosu na obrađivanu problematiku ostaje vrlo neznatno i malo. Osim toga, možda greškom, u popisu sekundarne literature izostavljen je do tada najvažniji rad S. Ivšića: »Jezik Hrvata kajkavaca«, Zagreb 1936. Čitatelj će uzalud tragati za kajkavskim imenom i u knjizi: »Die baltoslavischen Akzent- und Intonationsverhältnisse und ihrer quantitativer Reflex im Slovakischen« od E. Nonnenmacher-Pribič, Wiesbaden 1961, itd. Pitanje jasno glasi: zašto takvi postupci? Zašto takav odnos prema kajkavštini? Gdje su uzroci i kcji su razlozi?

Svoju raspravu: »Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie« F. Fancev započinje slijedećom konstatacijom: »Kajkavski je najslabije istraženi dijalekt srpskohrvatskog jezika: i dok se druga dva dijalekta tj. štokavski i čakavski pri historijskom istraživanju našeg jezika jednako uzimaju u obzir, kajkavski se obično ne uvažava. Ovakav maćuhinski postupak u usporedbi s druga dva (dijalekta m. n.) treba tumačiti s jedne strane time da se on (kajkavski m. n.) često smatra dijelom slovenskog jezika, čime se naravno želi opravdati njegovo neuvažavanje, s druge pak strane i u nedostupnosti starijih tekstova samoga dijalekta.«⁹ Tvrdnja je to kojoj bismo jedva što mogli dodati, osim činjenice da »maćuhinsko« ponašanje prema kajkavštini naročito vidljivim i upadljivim biva kada govorimo o recepciji ovog narječja — bez obzira radi li se to o izravnom proučavanju kajkavskih govora ili direktnog korištenja njihove građe radi dobivanja novih znanstvenih spoznaja — izvan međa koje uokviruju hrvatsku pa i srpsku dijalektologiju. Ignoriranju kajkavštine pridonio je, smatramo, bar što se tiče njemačkoga jezičnog područja, manje objektivni faktor, tj. slabo poznavanje tog narječja, ili njegova nedovoljno proučena konfiguracija koliko tada zastupana i po edicijama koje su se objavljivale baš na njemačkom jeziku rasprostranjena hipoteza da kajkavština poradi svoje geneze pripada slovenskom jezičnom idiomu ili u najmanju ruku da ona predstavlja nekakav prijelazni govor s karakteristikama slovenskoga i hrvatskog jezika. Kako je nastala hipoteza o »slovenskoj« genezi kajkavštine dobro je poznato. O tomu je ovdje već bilo govora pa se ne bih htio zadržavati na njezinu historijatu. Podsjetit ću samo kratko na nekoliko činjenica, mislim pri tome prije svega na one činjenice koje su postale glavnim uzrokom krivih sudova i tvrdoglavog ponavljanja grešaka, a za znanost, ako objektivnost treba da bude njezinim osnovnim principom, neodrživog stava u naše vrijeme.

Življi interes inozemnih jezičnih stručnjaka za južnoslavenske jezike, a time i za dijalekte hrvatskoga jezičnog područja, javlja se nekako uporedo

⁸ U Uvodu Jaksche kaže: »Aus der Anlage der Arbeit, die einen großen Zeitraum überbrücken muß, aus dem wir keine Belege für die Betonung haben, ergab sich die Notwendigkeit, von Anfang an vergleichend vorzugehen. Dabei waren vor allem die anderen südslavischen Dialekte, insbesondere altštokavische und čakavische, heranzuziehen«. *Ibid.*, str. 2.

⁹ *AfSIPh*, 31, 1910, str. 367.

s pojavom intenzivnijeg zanimanja za indoeuropeistiku, pa zatim posebno s rascvatom poredbene slavenske filologije u 19. stoljeću. Bijaše sreća da se odmah našlo lingvista, prije svega domaćih, koji su bili spremni svojima znanstvenim doprinosima odgovoriti zahtjevu vremena, ali je bila i nesreća u tome što je zahtjev bio možda jači od postojećih mogućnosti — dijalektologija se kao posebna lingvistička disciplina tek počela formirati — s druge strane zahtjevu se nije moglo posve udovoljiti i zbog niza raznih okolnosti (nepoznavanje konkretne jezične građe, imperativ vremena sadržan u nastojanju da se upravo pomoću jezikoslovlja proture politički obojene ideje — panslavizam, ilirizam, jugoslavenstvo, itd.), što se jednako s prvim faktorom negativno moralo odraziti na sliku stanja, sliku koja nije uvijek bila odraz realne situacije, pa su u znanosti nastajale praznine čak do naših dana, u konkretnom slučaju išlo je to na štetu narječja kojemu je posvećen ovaj naš znanstveni skup.

Početak hrvatske i srpske dijalektologije i njezina razvitka nadovezuje se u stručnoj literaturi uz ime Vuka St. Karadžića,¹⁰ koji se pri rješavanju pitanja književnog jezika i nehotimice morao suočiti s dijalektološkom problematikom, zanimajući se njome kroz sve vrijeme svoga znanstvenog rada ipak više usput i uzgredno.¹¹ Odatle, čini mi se, pogrešan stav, pogrešno zaključivanje Vukovo o narječjima. Ono je izrastalo iz nesamostalnosti Vukove, iz njegova oslanjanja na Šafaříkovo pa zatim Miklošičevo učenje o postanku i rasprostranjenosti južnoslavenskih narječja s poznatom hipotezom o podjeli južnih Slavena, izuzev Bugara, na: Srbe koje sačinjavaju svi štokavci, Hrvate u koje spadaju i čakavci i Slovence ili Kranjce u koje Vuk ubraja sve kajkavce.¹²

I Daničić je uz izvjesne korekture prihvatio Vukovu hipotezu da su Hrvati čakavci; za štokavsko narječje Daničić misli da se njime osim Srba bar djelomice služe i Hrvati, dok kajkavštinu ubraja u prijelazni govor, nastao iz slovenskoga i hrvatskosrpskog jezika.¹³ Tu se Daničiću pridružio i Rešetar podvlačeći, pošto se pozvao na rezultate priopćene u radovima V. Oblaka i A. M. Lukjanenka,¹⁴ da kajkavsko narječje nosi pečat »prelaznog dijalekta« u kojem se isprepleću slovenske i hrvatskosrpske jezične osobine.¹⁵ Prvotno je i Belić kajkavštini pridavao oznaku »Übergangsdialekta«¹⁶ da zatim ustvrdi da kajkavsko narječje svojim podrijetlom predstavlja simbiozu triju različitih

¹⁰ Isp. P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*. 'S-Gravenhage 1958, str. 15.

¹¹ Isp. D. Brozović, »Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije«, Filozofski fakultet Zadar. *Radovi*. I. »Radio lingvističko-filološki«, Zadar 1959/60., str. 54.

¹² Isp. Srbi svi i svuda u *Kovčežiću* 1849.

¹³ Isp. Đ. Daničić, *Doba slovenskih jezika*, Beograd 1874.

¹⁴ Isp. V. Oblak, »Nešto o međumurskom narječju«, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb I, str. 44—62. »Zur Geschichte der nominalen Deklination im Slovenischen«, *AfSIPh*, br. II, 12, 13; »Die Halbvocale und ihre Schicksale in den süd-slawischen Sprachen«, *AfSIPh*, br. 16, str. 153—197; A. M. Lukjanenko, *Kajkavsko narječje*. Kiev 1905.

¹⁵ Isp. M. Rešetar, »Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte«, *AfSIPh*, br. 30, str. 597 i d.

¹⁶ A. Belić, *Jezičko jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca kod Đure Daničića i njegovih suvremenika*, *Daničićev zbornik*, Beograd—Ljubljana 1925, str. 57.

govora: slovenskog, čakavskog i štokavskog,¹⁷ što ga je dovelo do konfrontacije s Ramovšem, upornim pobornikom hipoteze da je kajkavština slovenskog podrijetla.¹⁸ Rešetar je držao da u kajkavštini prevladuje hrvatskosrpski jezični elemenat.¹⁹

Raspore o podrijetlu, odn. o pripadnosti kajkavskog narječja, započele su već nastupom prvih slavenskih filologa: Dobrovskog, Šafařika, Kopitara, Miklošića. Više od jednoga stoljeća radale su se teze i protuteze, nerijetko iz pera najuglednijih domaćih i stranih filologa i dijalektologa. U osnovnom postoje tri grupe:

1. Pobornici hipoteze da kajkavsko narječje genetski pripada slovenskom jeziku: Kopitar, Miklošić, Ramovš, Murko, Maretić, Toporišić i dr.

2. Pobornici hipoteze da je kajkavsko narječje u biti »prelazno«, jedna vrsta simbioze različitih govora (slovenskih, štokavskih, čakavskih): Rešetar, Belić, Aleksić i dr. — pri čemu neki posebno ističu da danas ovo narječje zbog svojih jezičnih karakteristika pripada hrvatskom jezičnom idiomu: Hamm, Ivić i dr.

3. Pobornici hipoteze da kajkavsko narječje genetski pripada hrvatskom jeziku: Jagić, V. Rožić, Lukjanenko, Ivšić i Junković.

Koja se od navedenih teza pokazala ispravnom i s gledišta suvremene dijalektologije prihvatljivom pokazao je i dokazao Z. Junković u radu: »Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. Dijakronijska rasprava.«²⁰ Ne ulazeći u ocjenu Junkovićeve studije,²¹ ističemo samo da Junković kao nitko prije njega na osnovu uvjerljivog dokazivanja dolazi do zaključka da je kajkavština genetski hrvatsko narječje što svoj korijen vuče iz istog izvora kojemu pripadaju štokavština i čakavština.

Za formiranje mišljenja na njemačkom jezičnom području o kajkavskom narječju s obzirom na njegov položaj, na njegovu ulogu i značenje za slavensku lingvistiku, historijsku i poredbenu, sa naprijed prikazanim posljedicama, presudnu je ulogu, prema našem mišljenju, odigrala činjenica da je najveći dio upravo teoretskih radova koji je objavljivan na njemačkom jeziku potjecao iz pera zastupnika tzv. »slovenske« hipoteze ili one o kajkavštini kao »prelaznom dijalektu«, kao što su bili Miklošić, Rešetar pa i sam Jagić, koji se dugo vremena kolebao ne opredjeljujući se ni za jedno ni za drugo mišljenje, zatim su to bili radovi Oblaka, Murka, djelomice Belića i dr. Prilozi Fanceva u Jagićevu Arhivu: »Beiträge zur historischen Dialektologie«²² i »Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie«²³, iako ozbiljni pokušaji da se pomoću jezičnih podataka i njihovim opisom prikaže kajkavsko narječje ostali su bez većeg utjecaja jer im je nedostajala teoretska i općelingvistička podloga.

¹⁷ Isp. A. Belić, »Dr. Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca«, *Žužnoslovenski filolog*, br. 14.

¹⁸ F. Ramovš, »Slovenački jezik«, *Nar. enciklopedija*, IV, str. 194.

¹⁹ *Ibid.*, str. 597—599.

²⁰ *Rad JAZU*, knjiga 363, 1972.

²¹ Isp. recenziju A. Šojata u: *Suvremena lingvistika*, Zagreb 1973, br. 7—8, str. 73—76.

²² *AfSIPh*, br. 31, 32, 33.

²³ *AfSIPh*, br. 29.

Nakon priloga F. Fanceva prošlo je gotovo sedam decenija do novoga koraka u istome pravcu. Uzmemo li u obzir da Fancev nije bio pripadnik naroda na čijem je jeziku objavio svoje radove, onda treba reći da disertacija W. Jakobyja: »Untersuchungen zur Phonologie und Prosodie einer kajkavischen Mundart (Gornja Stubica)«, München 1974, 256 str., ostaje do danas jedini slučaj uopće da je stranac Nijemac ne iz kabinetske perspektive nego boraveći duže vremena na terenu istraživao i proučio jedan kajkavski govor. Jakobyeva knjiga ne predstavlja samo interesantan slučaj za oštro oko stručnjakovo ili psiholingvisti koji će pitati: kakvim načinom i s koliko uspjeha ulazi i otkriva tajne i zakonitosti netko njemu posve tuđega i nepoznatog govora,²⁴ nego je ona u neku ruku oduženje za ranije propuste. Autor naime pored prikaza fonološkoga i prozodijskog sustava govora Gornje Stubice i njezinih 22 zaseoka obrađuje cio niz zanimljivih pitanja, tako na primjer pitanje podrijetla kajkavštine s kratkim opisom svih značajnijih hipoteza (od Jagića, Ramovša, Belića do Ivšića i Junkovića), zatim pitanje mjesta kajkavštine unutar hrvatskih narječja s jedne te slovenskog jezika s druge strane, pa problem klasifikacije kajkavskih govora — ukratko on na precizan, pristupačan i pregledan način, misleći pri tome i na čitaoca nestručnjaka u užem smislu, iznosi izrečene sudove, odmjeruje sakupljene rezultate. Knjiga znači vrijedan i bez sumnje pozitivan doprinos kajkavštini, za njezino razumijevanje, ona ostaje važno pomagalo u otklanjanju ranijih nesporazuma na jezičnom području o kojem je bilo govora.

²⁴ Kao moto svojoj knjizi Jakoby uzima Domjanićeve stihove:

»Em nikaj ni slajše,
ne čuje se rajše
neg dobri i dragi naš Kai«.